

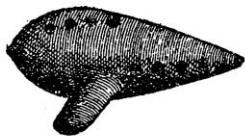

A jubileumi Magyar nap kiemelkedően fontos eseménye volt a Mikes Kelemen Park és Emlékhely felavatása (5. és 6. kép). A parkot az önkormányzat ajánlotta fel e nemes célra.

A jelképes síremléken elhelyezett, bronzból készült Mikes Kelemen-reliefet Györfi Sándor Munkácsi-díjas szobrászművész készítette és ajánlotta fel adományként. Az emlékhely felavatásának alkalmából a városba látogató Kiss Gábor isztambuli főkonzul, és a helyi méltóságok mondtak ünnepi beszédet, és koszorúzták meg az emlékhelyet. A rendezvényeken jelen volt Erdoğan Erken, Magyarország rodostói tiszteletbeli konzulja is.

A város polgármestere, Op. Dr. Adem Dalgiç a Rákóczi Múzeumban adta át Kiss Gábor főkonzulnak a város önkormányzatának határozata alapján kiadott díszes adománylevelet, amely szerint a magyar irodalom kiemelkedő egyéniségét, Mikes Kelemen a város díszpolgárává választották. A jubileumi Magyar nap alkalmából a török posta ismét díszborítékot bocsátott ki emlékbélyeggel, első napi bélyegzéssel.

Kulcsszavak: *Mikes Kelemen, Rákóczi-emigráció, Rodostó, török és magyar nyelvű életrajzi lexikon, Cseresznye Fesztivál, Magyar nap Tekirdağban, Mikes Kelemen Park és Emlékhely Tekirdağban, rodostói Mikes Kelemen utca, Györfi Sándor: Mikes-relief, Mikes-emlékbélyeg*

A HADTUDOMÁNYRÓL MAGYAR SZEMMEL

Szendy István

a hadtudományok kandidátusa, ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadászati és Hadelméleti Tanszék
szendy.istvan@uni-nke.hu

Helyzetértékelés

A magyar hadtudomány mai helyzetét és fejlődésének tendenciáit alapvetően azok az átalakulások határozzák meg, amelyek az elmúlt két évtizedben, a világban, térségünkben, illetve hazánk külső és belső körülményeiben végbementek. Ezek a társadalom egészére ható és annak valamennyi szegmensében érvényesülő folyamatok a tudományág területén olyan átalakulásokat, módosulásokat és végső soron új kihívásokat eredményeztek, amelyek a magyar hadtudományi közélet szereplőinél a „küldetés” rangjára emelték a diszciplína elmélete és gyakorlata megújításának szükségességét.

A folyamat, amelynek mozgatórugója e törekvés, immár közel húsz éve tart. Különböző tudományos műhelyek, tudós társaságok és testületek tagjai szimpóziumokon, konferenciákon, illetve tudományos publikációkban igyekeztek és igyekeznek ma is a hadtudomány helyét, szerepét, tárgyát, fogalomrendszerét, illetve struktúráját a valós vagy valósnak vélt társadalmi (felhasználói, alkalmazói) igényekkel harmonizációban megfogalmazni vagy újrafogalmazni. Az utóbbi néhány évben e vonatkozásban figyelemre méltó pub-

likációkat jelentettek meg: dr. Ács Tibor ny. ezredes, dr. habil. Deák János ny. vezérezredes, dr. Gócze István ny. alezredes, prof. dr. Nagy László ny. ezredes, prof. dr. Szabó Miklós ny. altábornagy akadémikus.

Azt, hogy a magyar hadtudomány e megújítási periódusának mely szakaszában tart, nehéz lenne ma megmondani, hiszen jól érzékelhetően, a tudományág tekintetében, annak minden területe – az egyébként normálisnak tekinthető önfejlődést biztosító ütemtől eltérő, nem egy esetben szélsőséges kilengéseket is produkáló – mozgásban van.

Hazánkban, a hadtudományban, a rendszerváltozást követően viszonylag gyorsan megkezdődött a korábbi ismeretrendszer, terminológia és struktúra átalakítása, mely folyamatot a tudomány önfejlődése törvényének gyakorlatban történő érvényesülésén túl, döntően a nyugati katonai kultúra elméletének és gyakorlatának szükségszerűen teljes körű megismerési, valamint alkalmazásra vonatkozó igénye indította.

A hadtudomány – jellegeből és feladataiból adódóan – mindig szoros kapcsolatban állt más tudományterületekkel, illetve tudományágakkal. E tudományági jellemző az utóbbi tizenöt évben – tartalmát tekintve – a

létező kapcsolatrendszer kiszélesedéséhez vezetett/vezet (például: új tudományterületek létrejötte), egyúttal pedig a gyakorlatban a hadtudomány funkcionális gazdagodását eredményezi.

Az egyetemes tudomány fejlődési- és funkcionális tendenciáit vizsgálva, meghatározóan érvényesülő tényként kell elfogadnunk, hogy napjainkban bármely tudományág eredményes működésének egyik alapfeltétele a hazai és nemzetközi tudományos kutatási rendszerhez/rendszerekhez történő – minden területre kiterjedő, a kreativitást ösztönző és egyúttal az innovációs folyamatokat elősegítő – aktív integrálódás.

Figyelembe véve, hogy a hadtudomány teljes terjedelmű művelésére csak azok az államok képesek, melyek rendelkeznek az ehhez szükséges feltételek mindegyikével (politikai, gazdasági, katonai stb.), felvethető a kérdés: célszerű-e a „kis országok” kutatóinak alapkutatásokkal foglalkozniuk, vagy elsősorban a „nagyok” által feltárt tudományos eredmények adaptálására törekedjenek? Illetve emellett, figyelemmel az adott ország lehetőségeire és igényeire, mekkora mértékben és mélységben fordítsák figyelmüket a nemzeti értékek védelmét biztosító részletekre?

A realitásokból kiindulva – úgy vélem – Magyarországnak és a hazánkhoz hasonló méretű országoknak a hadtudomány terén is alapvetően a nagyhatalmak (elsősorban persze a szövetségeik) hadikultúráját, illetve hadtudománya elméletét és gyakorlatát célszerű figyelembe vennie. Ugyanakkor azonban – és ezt alapelvnek tartom – mindent meg kell tenni a nemzeti specifikumok alapján kialakított és funkcionáltatott saját (esetünkben magyar) hadtudomány (hadikultúra) megőrzése, fejlesztése és elméleti, gyakorlati művelése érdekében.

A rendszerváltozást követő években hazánk fokozatosan visszatért a nyugat-európai civilizációs kultúrkör értékrendjéhez, illetve a NATO teljes jogú tagja lett. Szeretném azonban leszögezni, hogy ezek az események egy ígéretes jövő elérését biztosító fejlődési folyamat döntő fontosságú mozzanatai voltak. A varázslat hatása elmúlt, és természetesen csoda sem történt. A magyar hadügy, annak elméleti és gyakorlati oldala ugyanazokat a szimptomákat mutatja, mint amelyek napjainkban országunk és társadalmunk egészére jellemzők.

Mindezekre figyelemmel követendőnek azt tartanám, hogy a nyugati hadikultúra képviselőinek, gondolkodóinak, teoretikusainak nézeteit, elveit, valamint az ezek nyomán kialakult gyakorlatot, a hazai hadtudományi műhelyek napjainkban is tudományosan megalapozott rendező elvek szerint – maximális figyelemmel a létező feltételekre és lehetőségekre – analizálják és szintetizálják, majd ha az célszerű, felelősséggel és kellő körültekintés mellett adaptálják. A hangsúly a felelősségen, a célszerűségeken és persze a kellő körültekintésen van, amely egyúttal a hatékony alkalmazhatóságot és finanszírozható költségkihatást is jelent.

Minden más esetben nemzeti megoldásokra kell törekednünk, olyan módon, hogy az hazánkban és fegyveres erőnknek mindenkor biztos alapul szolgálhasson honvédelmi, nemzetvédelmi, valamint NATO-szövetségi tagságunkból adódó műveleteink sikeres és eredményes végrehajtásához.

A hadtudomány egyetemes, de egyáltalán nem egységes. Abban a nemzeti specifikumok is megjelennek, amelyek visszahatnak a tudomány egészére és annak alkalmazására.

Átgondolva az utóbbi közel két évtized diszciplínát érintő történéseit, szeretném

hinni (néhány aggasztó jelenséget szándékosan feledve), hogy nem volt, és ma sem lehet egy pillanatig sem feladat, hogy nemzeti hadtudományunkban – valamiféle újat erőszakoló törekvésnek engedve – elvetve, lerombolva mindent, újra építkezni kezdjünk. Bölcsebben tesszük, ha kellő átgondolás mellett megőrizzük mindent, ami időtálló, értékes és jó; ugyanakkor tudományos igényességgel beépítjük a tudományág ismeretrendszerébe mindazt az újat, mely a jövő szempontjából annak sikerességét, továbbá alkalmazói, felhasználói oldalról – a szükségesség és hasznosság okán – nélkülözhetetlenségét eredményezi.

A fentiekben közreadott gondolatok tükrében meggyőződéssel vallom, hogy Magyarországon nem egy gyökeresen új hadtudományt kell teremteni, hanem a meglévőket – létező és valós értékei megőrzése mellett – továbbfejleszteni, gazdagítani.

Gondolatok a diszciplínáról

A hadtudomány a fegyveres küzdelem gyakorlatából született, és döntően a hadviselés tapasztalatainak általánosítása nyomán fejlődött; e folyamat során társadalmi létünk mindvégig meghatározó szegmense volt, és az ma is. A kezdetben mindent egybefogó (tudományok feletti) tudomány, a filozófia differenciálódása már az ókorban bekövetkezett, és elmondhatjuk, hogy a hadtudomány az elsők között lépett az önálló fejlődés útjára. A hadjáratok első leírásaitól, majd a háború és a hadviselés módjainak megismertetésére szentelt első könyvektől hosszú út vezetett napjainkig. A mában is jól ismert tudományelméleti- és rendszertani struktúra, a hadtudomány végleges kialakulásának folyamatában kristályosodott ki a XVIII. század végére, illetve a XIX. század elejére.

Alapvetően erre a történelmi időszakra tehető a tudományág művelői körében annak a máig élő törekvésnek a kezdete is, melynek eredményeként időről időre – az aktuális vagy annak hitt, társadalmi igényekre hivatkozva – újra és újra definiáltatott a hadtudomány.

Ennek megfelelően e vonatkozásban az elmúlt évek során is számos kísérlet tanúlehetettünk. Ezt a tevékenységet a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciáján konszenzussal elfogadott állásfoglalás¹ léte okán sem tekinthetjük befejezettnek. Sőt, biztosak lehetünk benne, hogy akár a közeljövőben – a jobbítás és a tökéletesítés szándékától vezérelve – újabb és újabb fogalmi értelmezéseken vitatkozhatunk. Ez persze így van rendjén, sőt így természetes, csak hát van itt egy-két olyan tényező, amelyek alapvető, meghatározó fontosságáról egy pillanatra sem feledkezhetünk meg!

Itt van rögtön az egyik: az a *hadtudomány centrális területe*, a lényege (ettől az, ami!), de merjük kimondani: *a tárgya* az elmúlt másfél, két évtized összes hatásának és változásának tükrében is – *napjainkban is a fegyveres küzdelem*, ami – és ez a második döntő tényező – ha adott viszonyok között a gyakorlatban érvényesül, „*velelég politika*”.²

¹ A konferencia 2006-ban a következő tartalommal definiálta a hadtudományt: „...az emberiség létét és biztonságát fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.” (Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága, 2007)

² „A politika komplex társadalmi jelenség, mely létével, illetve funkcionális működésén keresztül a társadalmak (országok, nemzetek, illetve országok és nemzetek alkotó szövetségei), továbbá a társadalmakat alkotó különböző csoportok érdekeit érvényesíti, céljainak megvalósítását teszi lehetővé békés vagy erőszakos eszközök alkalmazásával.” (Miller, 1991, 371–372.)

Úgy vélem, hogy a fenti két állítás történelmileg is igazolt.

Világunkat az összetett, a bonyolult és veszélyeket hordozó társadalmi mozgások jellemzik. Ha azonban van bátorságunk az egyébként közhelyszerű szlogen mögé kukkantani, és merünk szembenézni az objektív tényekkel, esélyünk van az ok-okozati összefüggések megértésére. A helyes diagnózis fél siker a gyógyuláshoz. A sikeres problémafelismerést azonban csak akkor követheti a hatékony problémamegoldás, ha a folyamat során tevékenységünket mindvégig ugyanaz a konzekvens, logikus gondolkodás vezérli. Ekkor és csakis ekkor leszünk képesek a társadalmunkban zajló folyamatokat kontrolálni, illetve hatékonyan kezelni, végső soron komplex biztonságunkat garantálni, illetve fejlődésünket fenntartani.

Meggyőződésem, hogy amikor korunk hadtudományának elméletét és gyakorlatát tesszük vizsgálat tárgyává, ugyanígy kell eljárunk. Ebből kiindulva célszerű szembenézünk a következőkkel:

A XX. század utolsó évtizedeiben jelentős mértékben megváltoztak a létünkre és biztonságunkra ható veszélyforrások, és ezek a változások napjainkban is tapasztalhatók.

E veszélyforrások tükrében sajnos ma még nem zárható ki a lokális és regionális háborúk, valamint a katonai erővel megoldani kívánt konfliktusok veszélye. Sőt, figyelemmel a föld különböző térségeiben létező, konkrét országokhoz köthető katonai műveleti képességekre és ezeknek a biztonság komplex rendszerében elfoglalt helyzetére, el kell ismernünk, hogy lokális és regionális méretű katonai műveletekkel – mint végső politikai megoldással – a jövőben is számolnunk kell.

Az utóbbi közel két évtized lokális, regionális válságait vizsgálva megállapítható, hogy

azok kezelésében (különösen a globális hatással bírók esetében!) mindig jelen van a háborús vagy válságreagáló katonai műveleteket folytató nemzeti vagy szövetséges fegyveres erő, amely birtokolt képességei alkalmazásával, fegyveres küzdelemmel teljesíti küldetését.

A leírtakat alapul véve, azt gondolom, *korunk hadtudományának* megítélésekor akkor járunk el helyesen, ha nyomatékosítjuk a társadalmi köztudatban, hogy az elsősorban és mindenekelőtt, *a fegyveres küzdelem természetére, lényegére és tartalmára, a fegyveres erők képességeire, a hadviselés eszközeire és módjaira, továbbá azok támogatására, illetve biztosítására vonatkozó ismeretek rendszere*, amely napjainkban főként a tudományos előrelátáson alapulva fejlődik.

A fegyveres küzdelem egyébként társadalmi jelenség is, és komplex megismeréséhez és kezeléséhez valójában át kell lépniünk a hadtudomány kereteit, hiszen azt nemcsak annak tudományági síkon érvényesülő törvényei, hanem a társadalom, sőt a létező anyagi világ működését biztosító általános törvények szempontjából is vizsgálni kell.

Valójában emiatt elengedhetetlen, hogy a tudományág elméleti és gyakorlati szakemberei ne csak saját területüknek legyenek avatott, professzionális művelői, hanem tudományosan megalapozott széles látókörrel rendelkezve, az összefüggések egymásra hatásának rendszerében azt is jól kell ismerniük, hogy a hadtudomány miért és miként szerves része és bizonyos értelemben alakítója a társadalmi lét más területén megvalósuló emberi tevékenységeknek.

Ebből a kontextusból kiindulva célszerűnek tartom megemlíteni, hogy *a hadtudomány* kutatása tárgyát, tudományági természetét és rendeltetését tekintve – technikai és technológiai tudományterületi jellemzőivel

együtt is – *társadalomtudomány*, amely azonban multidiszciplináris jellemzőjénél fogva egyébként lehetne akár önálló rendszertani kategória is.

A hadtudomány jelenkori társadalmi tudati leképződése

Veszélyes, kockázatos, kihívásoktól és látszólag kezelhetetlen konfliktusoktól terhes világban élünk. Biztonsági környezetünk ma még fő vonalaiban sem hasonlít azokhoz a prognózisokhoz, melyeket a múlt század kilencvenes éveinek első felében – nemzetközi, illetve hazai – elismert és kevésbé elismert biztonságpolitikai, gazdasági és politikai szakértők napjainkra jósltak. A hidegháború, a „nagy” szembenállás korszaka ugyan véget ért, de egyúttal megindultak olyan – az esetek többségében (Közép- és Közép-Kelet-Európában biztosan) a történelmi múlt „rendezetlenségei” által is determinált – lokális és regionális társadalmi mozgások, melyek a századforduló időszakában már globálisan és igen erőteljesen éreztették hatásukat. A geopolitikai és geostratégiai helyzet a várakozásokkal ellentétben nem egyszerűsödött, sőt olyan biztonsági kihívások, illetve veszélyforrások jelentek meg, vagy aktivizálódtak, melyek hatásai napjainkban is érvényesülnek.

Az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi szerepvállalása ellenére a világ nem vált egypólusúvá. Sőt, napjainkra egyértelműen behatárolható glóbuszunkon azok a többé-kévesbő már valóságos hatalmi központok (BRIC-országok – *Brazil, Russia, India, China*), melyek meghatározó társadalmi elitje a nyugati-civilizációs kultúrkörhöz tartozó társadalmak által elképzelt – a fenntartható fejlődésüket biztosító és garantáló – elmélettől, illetve gyakorlattól eltérő *jövőképben* gondolkodik.

Mára sajnálatos módon bebizonyosodott, hogy a fajunk egészét fenyegető globális biztonsági kihívásokra az emberiség nem tud, vagy kontinentális, regionális és nem egy esetben lokális érdekei, érdekeltségei okán nem képes, esetleg nem is akar egységes válaszokat adni, illetve megoldásokat találni.

Valójában biztonságfelfogásunk sem egységes. Jelen írásomban nem célozom a napjainkban létező biztonságelméletek valamilyen rendezőelvek alapján történő elemzése, de azt feltétlenül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy világunkban egyszerre van jelen a komplex, valamint a konzervatív biztonságelmélet és gyakorlat.

Ez a tény földünkön – az emberiség egésze vonatkozásában – már önmagában megosztottsághoz vezet. Ezt az alaphelyzetet aztán tovább bonyolítja a kontinentális, regionális és lokális specifikumokként megjelenő politikai, gazdasági, szociális, etnikai és történelmi jellemzők által motivált közösségi tudat, helyesebben annak leképződése, az éppen létező történelmi korszak aktuális időszakában, a mában.

Hazánk a NATO és az Európai Unió tagjaként természetesen részese a fentiekben leírt, regionálisan, kontinentálisan és globálisan érvényesülő folyamatoknak. Ebből adódóan azt is természetesnek kell elfogadnunk, hogy miközben nemzetállami érdekeink érvényesítése mellett, vagy helyesebben azzal együtt hatékonyan támogatjuk a szövetségeinkkel együtt vallott és vállalt közös értékeink védelmét, illetve érdekeink megvalósítását, aközben szembesülünk mindazokkal a fenyegetésekkel és kockázatokkal, melyek társadalmunk, valamint államunk biztonságát veszélyeztetik. A biztonság többféleképpen magyarázható, pontosan azonban nehezen megfogalmazható. A biztonság nem csak

fogalom: olyan jelenség, amely befolyásolja az emberek viselkedését, cselekedeteit, individuumbként és társadalmi szinten egyaránt. A biztonság iránti igény mindig valami fenyegetettségre vagy veszélyhelyzetre való reagálásként jelent meg a történelem folyamán, és jelenik meg napjainkban is. A biztonság igénye az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet.

Nemzetünk, hazánk, de végső soron az emberiség fennmaradásának is garanciális eleme, hogy a biztonságunkat veszélyeztető kihívásokra időben és hatékony válaszlépések megtételével reagáljunk. Ennek a konfliktus-elhárító, konfliktuskezelő tevékenységnek az alapvető eszköze a tudásalapú társadalmi fejlődés fenntartása. Véleményem szerint ennek a társadalmi cselekvési folyamatnak a sikeres megvalósulásában a hatékonyan működő, illetve működtetett tudományok töltik be a „motor” szerepét.

Komplex biztonságelméletünk és gyakorlatunk katonai szegmensének társadalmi igényeket és elvárásokat kielégítő funkcionálása elképzelhetetlen nemzeti hadtudományunk hatékony, eredményes és innovatív működése, működtetése nélkül.

A megállapítás elvileg evidencia, azonban napjaink magyar valósága okán, ha csak egy pillanatra is, de a tisztánlátás érdekében célzerű „megállunk”.

Komplex biztonságelméletünk és gyakorlatunk, éppen a biztonsági kihívások és veszélyforrások tartalmi változásai okán, a védelmi funkció szerepét társadalmi életünk minden részterületén fajsúlyossá tették. Mindennapjaink létező fogalmi kategóriái a honvédelem, nemzetvédelem, polgárvédelem, katasztrófavédelem, természetvédelem, egészségvédelem, jogvédelem, információvédelem, iparvédelem, család- és gyermekvédelem, személyiségjog-védelem stb. Talán erre is

visszavezethető az a tény, hogy nemzeti köztudatunkba néhány éve gyökeret vert a *védelemtudomány* kifejezés. Mára – miközben a konszenzuson alapuló fogalmi és tartalmi meghatározása még várat magára – használata a közéletben – egyébként a különböző médiumok hatására is – gyakorlatilag polgárjogot nyert, ezáltal is fokozva azt a zavart, mely e vonatkozásban a társadalmi gondolkodásban (köz- és tudományos gondolkodásban egyaránt) tapasztalható.

A fentiekben közzétett gondolat elolvasása után feltehető a kérdés: hogyan is van ez, mi is itt a probléma?

A válasz, látszólag egyszerűen megadható: olyan, mint *védelemtudomány a tudományágak között nem létezik, ilyen tudományág nincs*. Van azonban az előzőekben ismertetett helyzet, amely – véleményem szerint – tisztázható. Meggyőződésem, hogy a következőkben vázolt elmélet nemcsak arra alkalmas, hogy a már említett felfogásbeli zavart megszüntesse, hanem alkalmas arra is, hogy alapját képezze egy olyan, az érintett tudományágak által alkotott nemzeti tudományos szövetségnek, amelyben a résztvevőket, társadalmunk értékeinek és érdekeinek komplex, továbbá hatékony védelme érdekében, azonos küldetéstudat, célrendszer, valamint tudományág-specifikus feladatrendszer kapcsol össze eredményesen működő munkaközösséggé.

Védelemtudomány tehát nincs. Viszont van, sőt tudatos tevékenység eredményeként, társadalmi hasznossága tekintetében rendkívül fontos szegmensként működtethető, a létező tudományágak, esetenként bizonyos tudományágakhoz tartozó tudományágak által alkotott, védelemtudományok megnevezéssel jelölhető diszciplínacsoport. Ez a fajta csoportosítás virtuálisan akkor is létezik, ha az egyébként ide sorolható tudományágak képviselői

erről nem kívánnak tudomást venni. A társadalmi igény és annak felismerése, valamint megvalósítása nem mindig esik egybe.

Ezt az egyébként azonos küldetésalapon nevesíthető csoportot azok a tudományágak, illetve -szakok alkotják, amelyek kutatásuk tárgya, tudományági természetük és rendelkezésük okán meghatározó mértékben hatnak, képesek hatni a biztonságunk legfőbb garanciáját jelentő honvédelmi rendszerünk szellemi, anyagi, szervezeti és infrastrukturális elemeire, jelentősen befolyásolva azok (és így az egész rendszer) képességalapú működését.

E gondolatmenet alapján természetesen adódik a felismerés: *a védelemtudományok csoportját alkotó diszciplínák egyik (jóllehet meghatározó és integráló jellegű) tudományága a hadtudomány, amely azonban ebben a viszony-*

*rendszerben is megőrzi tudományági jellemzőit, és minden erejével, képességével szolgálja nemzetünk és azon keresztül a szövetség hadügyét.*³

³ A hadügy: a társadalomba szerveződött ember tevékenységének sajátos területe, az állam honvédelmi politikájának (katonapolitikájának) meghatározó része; tágabban értelmezve magában foglalja a fegyveres erők építését, a hadelméletet és annak gyakorlatát, az anyagi ellátás kérdéseit, a társadalom és az ország honvédelmi felkészítését és végső soron minden más, de szigorúan katonai vonatkozású probléma megoldását.

Kulcsszavak: *magyar hadtudomány, társadalom, tudományág, magyar hadtudományi közélet, diszciplína elmélete és gyakorlata, egyetemes tudomány, integrálódás, fegyveres küzdelem, háború és a hadviselés, geopolitikai- és geostratégiai helyzet, biztonságelméletek*

IRODALOM

Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága (2007): Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása. *Hadtudomány*. 1, 14. • http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_3.html

Ács Tibor (2005): A hadtudományról. In: Harai Dénes (összeáll.): *A hadtudományról: Az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának és köztestületi tagjainak*

első konferenciája a hadtudományról. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 9–13.

Bognár Károly (1992): *Gondolatok a hadtudomány hazai értelmezéséhez. Előadás a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián 1992. április 8-án*. (kézirat)

Miller, David (ed.) (1991): *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*. Blackwell, Oxford

Szelle Béla (szerk.) (1995): *A tudomány térképe: Kisebbség-ciklopédia a tudomány egészéről*. Keraban, Budapest

